

ЗОДЧИ ОДЕСИ ПЕРШОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЇЇ ІСНУВАННЯ, 1794-1804 РР.

Вержицька П. В., студентка 3 курсу Архітектурно-художнього інституту

Москаленко К. В., аспірантка 3 курсу спеціальності 191 «Архітектура та містобудування»

Василенко О. Б., д., арх., професор, зав. кафедри Дизайну архітектурного середовища

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Перший зодчий Одеси – голландський військовий інженер, підполковник Франц Сент де-Волан, який прибув до Росії у 1787 р. Він вже мав достатній досвід у фортифікації і містобудуванні, набутий протягом служби в голландських колоніях Північної Америки. Там він приймав участь у спорудженні укріплень і проведені топографічних досліджень. В Росії почав іменуватися - Франц Павлович де-Волан. У 1788 р. був відряджений до війська кн. Г.О. Потьомкіна, де став головним виконавцем будівельних замовлень Верховного головнокомандування: складів, проектів нових поселень, будував фортифікаційні споруди. Крім того, як військовий інженер приймав участь в осаді Каушан, Паланки, Аккермана (суч. Білгород-Дністровський), Бендер, Кілії та інших фортець на Дунаї, а також у битвах при Бабадачі, Браїлові і Мочині. Був призначений головою «Експедиції південних фортець», яка вела великомасштабні роботи по укріпленню нових кордонів Росії. Разом з військовими інженерами І.І. Князевим, А. Шостаком, П.В. Неєловим та І.Є. Старовим проектував і зводив цілу систему міст в кін. XVIII ст. на півдні України, в Криму і Бессарабії. Кн. Г.О. Потьомкін, отримавши рекомендаційного листа від імператриці про прийняття до війська декількох іноземців, відправив вказаних під Ізмаїл. Тут і зустрілися люди, які стали з часом засновниками Одеси: іспанець, генерал Хосе де-Рібас, француз, підпоручик де Рішельє, підполковник, граф де Ланжерон. Всі названі персони героїчно виконували свій військовий обов'язок і всі зустрілися під Ізмаїлом. А військовий інженер де Волан вже служив в військах кн. Г.О. Потьомкіна. Після Ізмаїлу, 21 листопада 1790 р., був Хаджибей, 14(за ст. ст.) або 2 (за нов. ст.) вересня 1791 р. І нарешті – мирне життя і зведення нового міста на зовсім вільному місці, між степом та морем.

На перших кроках для організації нового міста разом працювали два споборники – Де-Рібас і Де-Волан. А два інших – трохи пізніше, але вони продовжували те, що їм залишили їх друзі. Одеса як військова гавань та торгівельний морський порт виникла за двома рескриптами Катерини II від 27 травня 1794 р. Генплан міста було доручено скласти Де-Волану, який ще у 1792 р, відразу після відвоювання Хаджибея, розробив на його місці схему генплану розселення для моряків Черноморської флотилії. Схема і стала

основною для розробки генплану Хаджибея у 1794 р. Цей генплан мав оригінальну прямокутну сітку вулиць, розділену на дві частини, розгорнутих одна відносно другої на 45° , слідуючи за рельєфом місцевості. Обидві частини сходилися на вулиці, чітко спрямовані з півня на північ. За цим генпланом і розпочалася забудова міста, в якому передбачався широкий розвиток торгівлі. Для нагляду за будівельним процесом у зв'язку з генпланом Де-Волян організував будівельний комітет. У 1794 р. забудовувалися житлові квартали і зведено п'ять дерев'яних церков, а у 1795 р., крім житлової забудови, дві кам'яні.

Зі смертю імператриці перші засновники Одеси – Де-Волян і Де-Рібас були усунуті. Де-Воляна перевели до Маріуполя. Звідси, відійшовши від служби, він поїхав до Відня. Але новий імператор, Олександр I, запросив його знов до Росії, висловив офіційні вибачення та призначив до Департаменту водних комунікацій. І знов Де-Волян продемонстрував свій талант інженера-будівельника: розробив план обхідних каналів Онежського і Ладожського озер; каналів у Витьєгорському (пізніше – Маріїнському) краї; запроектував і здійснив будівництвом складну водну систему каналів від Волги до Архангельського порту; у 1804 р. прийняв участь у будівництві Таганрогського порту і гідротехнічних споруд на річках Кума, Терек, Манич, а також на старому Волго-Донському каналі. На протязі десяти років керував всіма заходами для інспекції і спостережень робіт на Дністрі, Немані, Оці і інших ріках. Також приймав участь у спеціальному комітеті по проведенню основної мережі доріг Імперії та за їх наглядом. Він помер 13 листопада 1818 р. Але пам'ять про цього талановитого і невтомного інженера-будівельника і першого зодчого міст на півдні Європейської Росії, поперед всього – Одеса, - жива досі.

Талановитий інженер-гідротехнік Берк – Фон – де Фліс (Росії – Борис Васильович Фандерфліс) – головний творець Одеського порту. Він народився 15 квітня 1762 р. в м. Ніпорт (Голландія), де і вчився гідротехнічній спеціальності. У 1792 р. поступив на російську службу, де була можливість втілювати найскладніші великомасштабні проекти. Його перші кроки в цьому напрямі – порт нового Хаджибею. Під керівництвом Де-Воляна він розробив проекти молів і гавані. Вже 2го вересня (за нов. ст. – День народження Одеси) 1794 р. були забиті перші палі причалів. За нестачею саме зодчих Б.В. довелося виконувати й архітектурні замовлення: запроектувати адміралтейство та малий форт (на місці турецької фортеці) і виконувати догляд за їх зведенням. Влітку 1796 р. отримав призначення у Кінбурн для ремонту фортеці та пристані, а в 1800 р. влаштував шлюзи на Дніпровських порогах для судноплавства. З 1802 по 1814 р. працював в м. Тула на зведенні заводів і моста через р. Упа. Важливість цих заводів для Імперії чітко виявилася в період наполеонівських війн. У 1819 р. Фандерфліс був призначений головним гідротехніком портів. Керував проектуванням і будівництвом еллінгів для 100-гарматних фрегатів у Севастополі, пристаней та хвилерізів у Херсоні й Миколаєві. Крім того, у Миколаєві організував благоустрій набережних і вулиць центру, звів за проектом Ф. Вунша, одну з найбільших у Росії астронавігаційну обсерваторію. У 1828 р повернувся до Одеси: порт потребував розширення і вдосконалення.

Тут він керував найбільшими роботами. А в 1829 р. керував ще й влаштуванням набережної знизу існуючого Приморського бульвару. Він помер у березні 1846 р. в м. Одесі, порт якої зобов'язаний йому своїм розквітом в наступні часи.

В часи правління Катерини II до Росії приїхало достатньо інженерів-будівельників та інженерів-гідротехніків з Голландії, що зарекомендувала себе як найліпша інженерна школа у Європі. Серед прибулих до Росії іноземців був інженер – капітан Вікентій Ванрезант, який у 1784 р. з'явився у війську кн. Г.О. Потьомкіна. В.Ванрезанта було призначено для зведення верфи та адміралтейства у місті Богоявленськ (нині – Миколаїв). Три роки він очолював «Експедицію будівель при Чорноморському адміралтейському управлінні», де виявив талант архітектора та містобудівельника. Серед його найбільш престижних замовлень: приміський палац кн. Г. О. Потьомкіна у Витовці, 1788 р.; генеральний план Богоявленська (Миколаєва), 1790 р.; церква Святого Григорія, 1790 р.; а також адміральський арсенал у фортеці. Після відвоювання Хаджибею йому довелося працювати і тут.

Для нового Хаджибею він розробив серію проектів житлових будівель, включаючи будинки Де-Рібаса (1798 р.) і Де-Рішельє. Архітектура цих будівель – сувора та проста, проте спокійна та затишна. За проектами В.Ванрезанта в Одесі майже одночасно зведені церкви: Святого Миколая, 1795 р. (пізніше - Спасо-Преображенський кафедральний собор), Святої Катерини (яку звели до «вікон», а у 1817 р. - розібрали); Святого Спиридона на Грецькому форштадті. Після смерті імператриці Катерини II завершився й період творчості В.В. Ванрезанта. Хоч в 1808 р. він заклав собор у Богоявленську (Миколаєві), далі відбитки його життя і творчості, на жаль, втрачені. Він був самотнім талантом, і ті споруди, що залишилися нащадкам, - це його та його часу слава.

У 1798 р. до Одеси прибув Франческо Фраполлі (1770-1817 рр.) – професійний архітектор, неаполітанець, і став працювати у «Комітеті з будівництву порту та міста». Усі перші десять років, до 1808 р., перебування в Одесі він проектував та будував під керівництвом Ф.П. де Волана споруди одеського порту, соляні та адміральські склади, митницю, арсенал. Все це було завершено між 1800 та 1816 рр. В ці роки також розробив проект упорядкування міського центру (1808 р.) з організацією міського майдану. Йому було доручено втілення в натурі найбільш важливих міських об'єктів: міського госпіталю, міського театру (обидва за проектами Ж. Тома-де-Томона), продовження будівництва Преображенського собору і споруд порту. Йому належать й два базарних майдана - Грецького й Нового, де втілені схожі принципи забудови: майдан, по периметру огорожений двоповерховими щільно збудованими спорудами, що мали колони тосканського ордеру на другому поверсі. Перший поверх – торгівельні приміщення, другий – житла хазяїв. План кафедрального собору розроблено також за його участю, роботи були завершені в 1808 р. У 1804-1808 рр. зодчий збудував кам'яну церкву Св. Трійці, на місці попередньої, дерев'яної (1795-1797 рр.). На жаль, видатного для Одеси архітектора у 1817 р. було пограбовано та вбито у власній оселі. Але його роботи – талановиті і тепер прикрашають історичний центр міста, як відомі споруди епохи класицизму та ампіру.

Ще один з інженерів-будівників залишив свій відбиток в архітектурі Одеси – засновник цілої династії будівельників міста – Іван Іванович Круг (уродженець Австрії, і сам спадкоємець своєї спеціальності). У 1804 р. він був відряджений до Одеси до «Комітету з будівництва порту та міста» як майстер у фортифікаційній та у гідробудівній галузях. Але йому довелося займатися проектуванням та будівництвом громадських будівель різного характеру. На його рахунок: участь у будівництві в місті першого водопостачання, 1805 р., у 1808-1811 рр. займався спорудженням воріт, пакгауза й аркадної стіни Карантину (частково збереглася); завершив будинок казарм (не збереглися); прийняв участь у будівництві Великого молу в порту і в 1815-1822 рр. виконав великі роботи по укріпленню берега. З його спадщини збереглися – дзвіниця Преображенського собору (за проектом Ф.Фраполлі) та богодільня на старому кладовищі, яку закінчив у 1826 р., перед своєю кінчиною.

Таким чином, перші інженери-будівельники і зодчі своєю творчістю почали складати всесвітньо інженерно-будівну славу класичної Одеси, яка увійшла у перелік найвидатніших міст Європи.

Література:

1. Де-Волан Франц. 2002. Моя жизнь в России. Одесса: Optimum. (Украина).
2. Де-Рибасъ Александръ. 1994. Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания. (Переиздание 1894г. К 200-летию со дня основания Одессы). Одесса: Ассоциация культурного населения Одессы. (Украина).
3. Дерибас Людвиг. 2002. Из прошлого Одессы. Одесса: Optimum. (Украина)
4. Герцог Де-Ришелье. 2003. Градоначальник Одессы. Очерки. (Переиздание 1849г. к 180-летию со дня смерти герцога Де-Ришелье). Одесса: Optimum. (Украина).
5. Пилявский Валентин. 2010. Зодчие Одессы. Историко-архитектурные очерки. Одесса: Optimum. (Украина).
6. Пилявский Валентин. 2010. Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие. Справочник. Одесса: Optimum. (Украина).
7. Скальковский Аполлон. 2007. Первое тридцатилетие истории города Одессы, 1793-1823. (Переиздание 1837г., дополнено в 2007 г.). Одесса: Optimum. (Украина).
8. Смальянинов Константин. 2007. История Одессы. (Переиздание 1853 г.) Одесса: Optimum. (Украина).
9. Фейтельберг-Бланк Виктор. 2008. Золотой Век Южной Пальмиры. Одесса: Печатный дом. (Украина).